

FARKAS VERA – SZATMÁRY KRISTÓF

A MAGYAR NEMZET KIHÍVÁSAI: CSALÁDPOLITIKA VS. NÉPESEDÉSPOLITIKA

A lehangoló magyarországi demográfiai helyzetet mindenki ismeri.¹ Egyre jobban előregedő társadalom, évente egy kisváros lakosságával fogyatkozó ország, az egy nőre eső minimálisan kívánatos „2,1” gyermek helyett évek óta mindössze „1,3”. A legtöbb becslés szerint is ilyen tendenciák mellett 40 év múlva jó, ha 8,5 millió ember él majd Magyarországon.

Ezek a tendenciák azonban sajnos nem állnak meg az országhatárnál. Ezek a negatív folyamatok nem csak az anyaországi magyarság demográfiai helyzetét jellemzik. A környező országokban élő magyarságnak a kivándorlás és az asszimiláció mellett a rossz születési statisztikák okozta problémákkal ugyancsak meg kell küzdeniük. Az elmúlt években egyébként komoly elemzések jelentek meg a határon túli magyarság népesedési perspektíváival kapcsolatban is.² Csata István és Kiss Tamás kötete alapján például az erdélyi magyarságnak a jelenlegi gyermekvállalási szintet figyelembe véve – ami hasonlóan alacsony, mint Magyarországon – az elkövetkező 25-30 évben, figyelembe véve a kivándorlást és az asszimilációt is, közel 30-40 százalékos lélekszámcsökkenésre kell felkészülnie. Ezen folyamatokat szem előtt tartva, a legmérsékeltebb scenáriók szerint is, amennyiben lényegesen nem változnak a magyar nemzet népesedési tendenciái, a Kárpát-medencei összmagyarság 2050-re a 10 millió főt sem fogja elérni.

Kérdés inkább csak az, hogy állami, össznemzeti szinten tehetünk-e ez ellen vagy sem. Korábbi liberális felfogás szerint a gyermekvállalás teljes egészében magánügy, az alacsony gyermekvállalás és fogyatkozó népesség pedig olyan általános tendencia a fejlett nyugati világban, ami ellen nem tudunk semmit tenni.

Ez a fajta megközelítés azért is hibás, mert bár rossz a magyarság demográfiai helyzete, ám a társadalom számára (elsősorban magyarországi felmérések szerint) továbbra is fontos a gyerek, a gyermekvállalás.³ A legtöbb felmérés szerint a fiatal párok még ma is átlagosan 2-3 gyermeket szeretnének, ám a valóságban csak 1-2 gyermeket vállalnak.⁴ Ez a tény azt jelenti, jelentheti, hogy jó és megfelelő család-, vagy még inkább népesedéspolitikával van remény a negatív folyamatok megállítására.

Az utóbbi időben az a korábban közkedvelt tény is megdőlni látszik, hogy a fejlett világot jellemző magas szintű jólét egyenes következménye

az alacsony, a reprodukciós szintnél alacsonyabb gyermekvállalási hajlandóság. A közelmúltban a *Nature* magazinban megjelent tanulmány szerint a fejlettség növekedése és a csökkenő termékenység megfordítható, és sok ország esetében a folyamat már meg is fordult. (Franciaország, Nagy-Britannia, skandináv országok, Írország, ahol 112 éves rekord dőlt meg a születések számát illetően 2008-ban, amikor is 75 ezer újszülött látta meg a napvilágot).⁵

Az utóbbi években több mint két tucat fejlett állam jutott el arra a fejlettségi szintre, hogy a növekvő jólét nem kevesebb, hanem több gyermek születésével járt együtt – derült ki egy tanulmányból.⁶ A tanulmányt készítő három kutató (Mikko Myrskylä, Hans-Peter Kohler, Francesco C. Billari) a Pennsylvaniai Egyetemről, a legfrissebb adatokat elemezte a Föld összes országa kapcsán. Azt vizsgálták, milyen új trendek mutathatók ki a fejlettség és a termékenység összefüggésében. A számokból kikövetkeztetett legszembetűnőbb változás az, hogy szétválni látszik a lakosságszám változása és a gazdasági fejlődés közti, eddig elválaszthatatlannak gondolt kapcsolat, mely szerint minél jobban él egy nemzet, annál kevésbé hajlandó több gyermeket vállalni. A kutatók eredményei szerint a születések száma valóban elkezd csökkenni, amikor az adott állam HDI-mutatója⁷ meghaladja a 0,86-ot, a 0,95-ös HDI elérése után azonban ismét megfordul, és növekedésnek indul a gyermekvállalási hajlandóság.

A növekvő szaporulat mögött megbúvó legfontosabb ok, a tudósok szerint a társadalmi változásokban keresendő, melyek egyszerűbbé teszik a nőknek a gyermekvállalást. Shripad Tuljapurkar, a Stanford Egyetem kutatója, a *Nature*-ben⁸ úgy kommentálta e folyamatot, hogy mindez a növekvő számú felsőfokú végzettségű nőknek, az ő javuló munkahelyi jelenlétüknek és növekvő keresetüknek köszönhető. Ennek nyomán a nők és a párok könnyebben és bátrabban vállalnak gyereket vagy további gyerekek felnevelését.

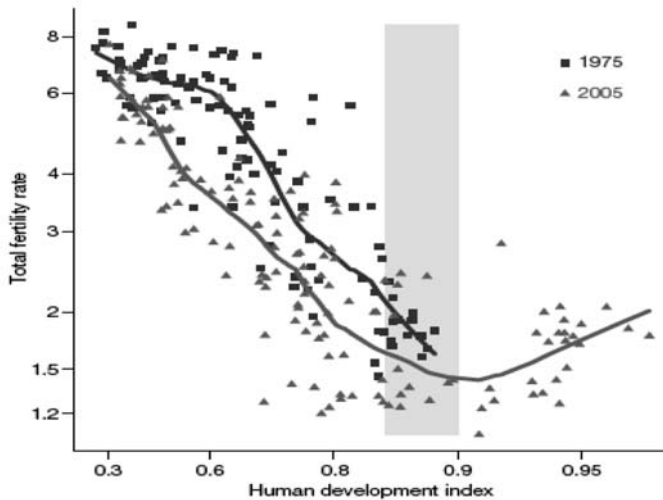
A mai alacsony termékenységi adatok mögött két fontos tényező van: a nők későbbre halasztják a gyermekvállalást, illetve eleve kevesebb gyermeket szülnék, amit a magas iskolázottság, a jólét és az egészségügy fejlődése magyaráz. Mindezek a gazdasági termelékenység csökkenéséhez és a hozzá kapcsolódó problémák elkerülhetetlenségéhez vezetnek. Myrskylä, Kohler és Billari kimutatták, hogy ez tendencia megfordítható.

Sok éven keresztül a környezetvédelmi aggályok miatt az alacsony népességet tartották kívánatosnak. Ennek a meglátásnak azonban az a következménye, hogy kevés gyermek születik, ami később kevesebb munkaerőt jelent, amely nehezebben állítja elő az egyre magasabb egy főre eső szociális és infrastrukturális kiadásokat. Az alacsony termékenység és a hosszú élet egy előregedő társadalomhoz vezet, annak minden gazdasági és szociális következményével. A nemzetgazdaság termelékenysége nagy valószínűséggel csökkenni fog a csökkenő munkaerőszám miatt.

Vizsgálataik szerint, ha a HDI eléri a 0,86-os szintet, a születések számának csökkenése megáll, 0,9 fölötti HDI esetén pedig a befejezett termékenységi mutató emelkedni kezd. Legalábbis a vizsgált országok jelentős részénél. Ezt tekintették az első bizonyítéknak arra, hogy a termékenység a fejlett világ országaiban, és itt most ide értendő egész Európa, képes visszamenni arra a szintre, ahol társadalmi reprodukciója megoldott.

A szerzők állítják, hogy a magas HDI-szint (0,86 fölött) változást hozhat abban, hogy a nők gyermeket vállaljanak. A fejlődés növekedése a gazdag országokban annak a következménye, hogy lehetőségük van a nőknek is a tanulásra, nő a nők száma a munkaerőpiacon, és a fizetésük is emelkedik. Mindez ahhoz vezet, hogy a nők/párok jobban felvállalják a gyermekvállalással kapcsolatos plusz költségeket. Ehhez azonban biztosítottnak kell lennie annak, hogy az a nő, akinek van kellő szaktudása és munkatapasztalata, a gyermekvállalásért elhagyott munkahelyére vissza tudjon menni, ahogyan gyermekének a bölcsődei, óvodai és iskolai ellátása is biztosítva van.

1. ábra

Forrás: Myrskylä-Kohler-Billari: *Advances in development reverse fertility declines* (Nature Vol 460. 6 August, 2009)

A fenti ábra mutatja azt, amit Myrskylä és kollégái kimutattak, hogy milyen kapcsolat figyelhető meg a TFR⁹ és a HDI között. Kezdetben a HDI-szint emelkedése a TFR-szint csökkenését hozta maga után. A TFR 1,3-1,5 körüli mélypontját átlagosan 0,86 HDI-szinten érte el. Myrskylä és kollégái azt észlelték, hogy a 0,9 fölötti HDI-nél emelkedni kezd a TFR is.

Mint ahogy a szerzők is megjegyzik, a pozitív tendenciák nem egységesen figyelhetők meg a fejlett országokban. A tanulmány értékeléséhez az is

hozzátartozik, hogy bár valóban szoros összefüggés lehet egy bizonyos szintű fejlettség elérése és az újra növekvő gyermekvállalási hajlandóság között, ez a kapcsolat azonban mégsem automatikus.

A tanulmány nem ad választ azokra a kérdésekre, hogy azonosan magas HDI-szint mellett miért tapasztalhatunk egyes országok között jelentősen eltérő gyermekvállalási hajlandóságot.

A helyzet összetettségét talán jól jellemzi, hogy kizárólag az európai országokat vizsgálva is jelentős eltérések vannak a magas HDI-val rendelkező országok TFR-je között.

A 2. ábra jól mutatja, hogy az egyes országok gyermekvállalási hajlandósága azonosan magas HDI mellett is eltérő lehet. Talán érdemes olyan következtetéseket megfogalmazni ezekből a tendenciákból, hogy egy bizonyos szint fölötti HDI jó esélyt teremthet arra, hogy egy ország, élve lehetőségeivel, sikeresen segítse a nők gyermekvállalását.

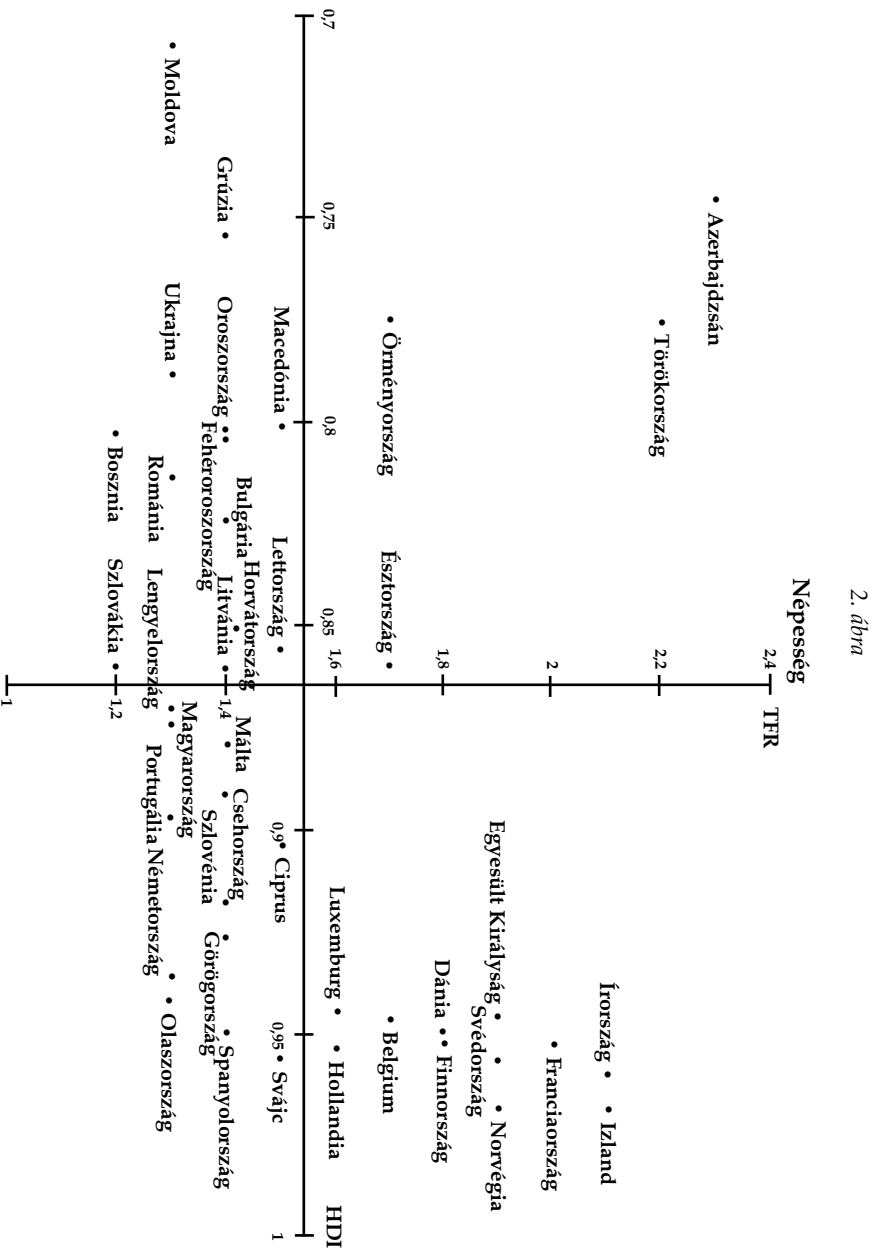
Látni kell, és elsősorban vizsgálni azt, hogy egyes országok a magas HDI-szintjük adta lehetőségeiket miért nem tudták sikeresen kihasználni a nők termékenységének emelésére. Ma még nincs egyértelmű válasz arra, hogy Olaszország, Ausztria vagy Németország társadalmában mi is hiányzik egy francia, angol vagy svéd modellhez képest a nők gyermekvállalását vizsgálva. A kérdés már csak azért is izgalmas, hiszen a jóval „konzervatívabb” családmoddellel rendelkező Olasz- vagy Spanyolország termékenysége jelentősen elmarad a nyitottabb társadalmú skandináv vagy francia területekétől.

Az elemzők szerint a nők helyzetének javítása kulcsfontosságú lehet az eltérések megértésében, ezen túl azonban valószínűleg vizsgálni kell, hogy adott országok mennyire nyíltan és egyértelműen vállalják fel, hogy rendelkeznek nemcsak családpolitikával, de népesedéspolitikával is.

Az amerikai kutatók eredményei fontos támpontok lehetnek egy, az összmagyarság számára kimunkálásra kerülő népesedési stratégia elkészítéséhez. Abból a szempontból mindenképpen fontosak számunkra ezek az eredmények, hogy a nemzetközi tendenciák alapján nem feltétlenül kell belenyugodnunk abba, hogy a magyarság, az anyaországi és a határon túli egyaránt, tartósan és elkerülhetetlenül zsugorodásra van ítélve. Ma már jó néhány nyugat- és észak-európai ország bebizonyította, hogy a 21. század európai kultúrája is képes lehet a fenntartható népesedési folyamatokra.

Az is egyértelműen látszik, hogy ehhez azonban a gazdasági fejlettség egy bizonyos magasabb vagy inkább minőségibb szintjére kell eljutnia mind Magyarországnak, mind a magyarság többi részének jelenleg otthont adó szomszédos országoknak is.

Az adatok alapján ugyanakkor fontos felismerés lehet az is, hogy itt nem egy automatikus folyamatról van szó, a gazdasági és társadalmi fejlődés, egy magasabb GDP- vagy HDI-szint elérése önmagában nem elegendő a negatív

Adatok <http://hdr.undp.org/en/media/HDR_20072008_EN_Complete.pdf>, 244-248. p.; <www.prb.org/pdf08/08WPDS_Eng.pdf>, 7-14. p. alapján

népesedési folyamatok megfordításához. Kell még egy olyan – ma még nem teljesen feltárt és megértett – belső társadalmi kohézió, amely egy nyitottabb társadalom esetén is képes a társadalmi felelősségvállalás egy magasabb szintjét produkálni.

Az összmagyarság szempontjából tehát fontos látnunk, hogy van reális esély a negatív demográfiai folyamatok megfordítására, ehhez azonban részben gazdasági-társadalmi fejlődésre, másrészt pedig összehangolt népese-
déspolitikai stratégiára mindenképpen szükség van.

Jegyzetek

- ¹ KSH adatai szerint 2009 első 5 hónapjában 38 964 gyermek született, 1,9%-kal kevesebb, mint egy évvel korábban. A halálozások száma 56 509 volt, ami 0,7%-os emelkedést jelent a 2008. január-május közötti időszakhoz képest. A természetes fogyás 17 545 fő volt, 1169 fővel több az egy évvel korábbinál. A nemzetközi vándorlás figyelembevételével becsült népességszám az időszak végén 10 millió 20 ezer fő volt.
- ² Kiss Tamás (szerk.): *Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben* (Kriterion – RMDSZ Ügyvezető Elnökség, Kolozsvár, 2004); Csata István – Kiss Tamás: *Népesedési perspektívák. Az erdélyi magyar népesség regionális előreszámítása húsz és harmincéves időtávra* (Kriterion, Kolozsvár, 2007); Hablicsek László – Tóth Pál Péter – Veres Valér: *A Kárpát-medencei magyarság demográfiai helyzete és előreszámítása, 1991–2021* (KSH Népeségutudományi Kutatóintézet Kutatási Jelentései, 78., Budapest, 2005)
- ³ L. Vukovich Gabriella hozzászólását a Keresztény Civil Szervezetek Találkozásán, amelyre 2009. június 11-én került sor: „a családok több gyereket szeretnének, mint ahányat vállalnak. Ez azt jelenti, hogy jó családpolitikával bár megfordítani nem lehet a romló helyzetet, de a romlást azért lassítani lehet” (forrás: MTI).
- ⁴ Kopp Mária – Skrabski Árpád: A gyermekvállalás pszichológiai és szociális háttérternyezői a magyar népesség körében (*Demográfia*, 2003/4) 383–395. p.
- ⁵ Demográfiai robbanás Írorszáiban (*Magyar Nemzet Online*, 2009. augusztus 31.) <<http://www.mno.hu/portal/659712>> letöltve: 2009. október 25.
- ⁶ Mikko Myrskylä – Hans-Peter Kohler – Francesco C. Billari: Advances in development reverse fertility declines (*Nature*, vol. 460, 6 August 2009) 741–743. p.
- ⁷ Számos társadalmi és gazdasági mutatót magában foglaló HDI (Human Development Index) adatai korábban azt mutatták, hogy minél magasabb egy ország HDI értéke, annál alacsonyabb az egy nőre jutó gyermekek aránya. A sok egyéb mellett a várható élethosszt, az egy főre jutó GDP-t és az iskolázottságot is figyelembe vevő HDI nulla és egy közötti számot hoz ki. E szerint a húsz legalacsonyabb eredményt elért államok – mind afrikaiak – 0,30 és 0,48 közötti értéket kaptak, míg a húsz legjobban szereplő ország 0,93 és 0,97 közötti értéket ért el.
- ⁸ Shripad Tuljapurkar: Demography: Babies make a comeback (*Nature*, vol. 460, 6 August, 2009) 693–694. p.

⁹ Egy népesség teljes termékenységi rátája (TFR – Total Fertility Rate) az egy nőre jutó gyermekszülések átlaga. A népesség fenntartásához szükséges termékenységi ráta rendszerint az, ha átlagban 2,1 születés jut egy nőre; ha ennél kevesebb, akkor a népesség létszáma nem növekedhet természetes szaporulat útján.